

**Andrássy György Katolikus Közgazdasági Technikum,
Gimnázium és Kollégium**

SEGÉDANYAG

A

"KÁLDI 400"

HITTANVERSENYHEZ

EGER

2026.

KÁLDI 400 előadás – Főegyházmegyei Könyvtár, olvasóterem

2026. február 23.

Idén négyszáz éve került ki a nyomdából az első, teljes magyar nyelvű katolikus Biblia, amelyet Káldi György jezsuita fordított le a latin Vulgatából.

A Káldi-biblia évszázadokig a legfontosabb magyar nyelvű katolikus szentírásfordítás volt, nyelvében megújítva és az eredeti szövegek alapján javítva pedig ma is sokan forgatják.

A Káldi-biblia

Káldi György jezsuita 1605. október 11-én kezdte Erdélyben a Biblia fordítását és 1607. március 25-én fejezte be Olmützben. Ezt onnan tudni pontosan, hogy feljegyezte mindkét dátumot. Első, „nyers” fordítását később többször is alaposan átjavította; ismert, hogy kéziratát legalább kétszer egészen lemásolta és sűrű javításokkal látta el, mielőtt húsz évvel később (!) nyomdába került.

Káldi György

Káldi fordítása a latin Vulgata szövegén alapul, amelyet Kr. u. az 4. század végén Szent Jeromos fordított héberből és görögből, illetve szerkesztett össze és dolgozott át különféle latin nyelvű szentírásszövegekből. Ezt tekintették az 1545–63 közötti, a katolikus megújulást elindító trentói zsinat után hivatalos, autentikus katolikus bibliai alapszövegnek.

A trentói zsinat döntése alapján Káldi számára magától értetődő volt, hogy a katolikus papok számára és a hitviták alátámasztása érdekében a Vulgata szövegét kell magyarra ültetni, ugyanakkor mint több nyelven beszélő, képzett jezsuita, eredeti nyelvű szövegeket és korábbi magyar fordításokat is használt.

Gyors nyersfordítás, hosszadalmas javítás

Gyorsan haladt – egyesek szerint túl gyorsan –, az Újszövetséget másfél hónap alatt magyarra ültette, ugyanakkor elsőre csak nyers fordítást készített, amelyet azután többször javított, és mások is ellenőriztek.

Káldi nyelvezetét már kortársai és az utókor is gördülékenynek, csiszoltnak tekintette. Szövege közel áll a kora újkori magyar nyelvű prózaírás stílusához, és a napjainkban is érthetőbb, mint más korabeli fordítások.

A hosszadalmas javítás és ellenőrzés mellett költözések, harcok előli menekülés is hozzájárult a kiadás késlekedéséhez, valamint a nyomtatáshoz szükséges pénzt is nehéz volt összegyűjteni.

A Káldi-biblia megjelenése – református támogatással

Végül 1626-ban jelent meg Bécsben, kétezer példányban. A teljes bőrkötéses kötet címe: „Szent Biblia, mellyet az egész keresztyénségben bevött régi deák bötüből magyarra fordította a Jésus alatt vitézkedő tarsaságbéli nagyszombati Káldi György pap”. Egy fennmaradt kéziratát a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzik. Az első kiadás egyik példánya megtalálható a magyar provincia rendtörténeti könyvtárában.

Pázmány Péter

Bethlen Gábor

A kiadás költségeihez nemcsak a szintén jezsuita Pázmány Péter az esztergomi érsek, hanem a református erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor is hozzájárult. Bethlen egyrészt rugalmas egyházpolitikát folytatott, másrészt jól ismerte Káldit, aki többször közvetített a fejedelem és a császári udvar között, annak ellenére, hogy ezt előjárói nem helyeselték.

Ki volt Káldi György?

Káldi György felmenői a Vas vármegyei Káld községben éltek, de máshol is voltak birtokaik. Ő maga Nagyszombatban született 1572-ben. Rómában lépett be a jezsuita rendbe. Kezdetben Erdélyben szolgált, majd Bocskai felkelése miatt menekülnie kellett; ezt hosszabb külföldi tartózkodás követte, amelynek során teológiai és biblikus felkészültsége tovább mélyült.

Káldi György portréja - Adamszky András SJ 20. század első felében készült festménye egy 19. századi Káldi-portré alapján készült, amelynek szintén korábbi portré volt a forrása.

Hazatérése után lelkipásztor és hitszónok volt, és szolgálata során nyilvánvalóvá vált számára, hogy a katolikus megújuláshoz elengedhetetlen egy teljes, megbízható magyar bibliafordítás.

A magyar nyelvű Szentírás mellett azonban más, nagyhatású műveket is írt. Vasárnapi és ünnepnapi prédikációi, valamint a tízparancsolatról szóló beszédgyűjteménye is megjelent.

A Káldival párhuzamosan fordító jezsuita

Szántó (Arator) István szintén jezsuita szerzetes volt, Devecserben született 1540 körül, és 1612-ben Olmützben halt meg. Elöljárói kérésére a Vulgata magyar nyelvre fordításán dolgozott. Levelezéséből tudjuk, hogy 1574-től kezdve foglalkoztatta a Szentírás teljes magyarítása.

Szántó egyes kutatások szerint a Besztercebánya közelében fekvő Znióváralján készítette el bibliafordítását, és 1599-ben a rendfőnök már arra utasította, hogy a bécsi tartományfőnökkel tárgyaljon a kiadásról. A rendházat azonban 1605-ben Bocskai hajdúi felégették, és a hagyomány szerint a romok között veszett el Szántó mintegy harmincéves munkája. Ugyanakkor az nem egyértelmű, pontosan mi pusztult el Znióváralján, készen volt-e akkor már a fordítással Szántó.

Szántó és Káldi viszonya

A kutatók egy része úgy tartja, hogy a későbbi Káldi-biblia valójában Szántó fordításának másolata és átdolgozása. Ez megmagyarázná a gyors haladást.

A másik – ma egyre erősebb – vélemény, például Holovics Flórián SJ is ezt vallotta kutatása alapján, hogy Káldi önálló fordító volt, aki saját művének tekintette a szöveget, és nem volt birtokában Szántó bibliafordítása. Friss kutatások azt valószínűsítik, hogy Káldi első, nyers fordításának hosszas ellenőrzése során beépült abba a Szántó-féle fordítás. Ezt támasztja alá, hogy több korabeli forrás “a két jezsuita” munkáját említi.

Ugyanakkor a Káldi-biblia végleges formájánál a kortársak Káldit tekintették fordítónak; ezt Pázmány Péter is világossá tette. Káldi maga is több helyen sajátjának mondja a fordítást.

Trento és a Vulgata: egyházi háttér

A 16. század közepére a reformáció kihívásai és az egymástól eltérő latin bibliai szövegek sokasága sürgetővé tette a római katolikus egyház számára a bibliai alapszöveg tisztázását, és az anyanyelvű igehirdetéshez szükséges bibliafordítások elkészítését. A dél-tiroli Trento városában ülésező zsinat (trentói, trienti zsinat, avagy a Tridentinum) ebben a folyamatban hozott döntő fordulatot.

A trentói zsinat Biblia-határozata

A trentói zsinat 1546-ban kimondta, hogy a latin Vulgata „autentikus”, vagyis a hitvitákban, prédikációkban és teológiai tanításban használható hiteles szöveg. A zsinat azt nem állította, hogy a Vulgata teljesen tévedhetetlen, azért választotta ezt a szöveget alapnak, mert hit és erkölcs dolgában nem tanít tévedésre. A zsinat ugyanakkor nem tiltotta az eredeti héber és görög szentírásszövegek használatát, ha azok rendelkezésre állnak.

A trentói zsinat (1545 – 1563) ábrázolása az Egri Főegyházmegyei könyvtár barokk termének mennyezetén

Bibliafordítások Káldi előtt

A Szentírás magyar nyelvű közvetítése nem a reformációval kezdődött, hanem már középkori, döntően szerzetesi kezdeményezésekhez kötődik. A Káldi-biblia előtt is voltak magyar bibliafordítások, sokszor kéziratos formában. Töredékek máig fennmaradtak, a teljes fordítások azonban elvesztek.

A legrégebbi ismert, nem teljes magyar bibliafordítás az ún. „Huszita Biblia”, amely három kódexben – a Bécsi (Révai), a Müncheni (Jászai) és az Apor-kódexben – maradt fent. A 15. század első feléből származó szöveg Rút, Judit, Eszter, a Makkabeusok, Dániel és a tizenkét kispróféta könyve, továbbá a négy evangélium és zsoltárok, himnuszok magyar fordítását tartalmazza. Nem lehet biztosan tudni, hogy további könyveket is lefordítottak-e, több mindenestre nem maradt fenn.

Sokáig úgy tartották, hogy a fordítás huszita szerzőkhöz, a Moldvába menekült Újlaki Bálinthoz és Pécsi Tamáshoz köthető. Sok kutató azonban mára óvatosabb: a szövegekben nem fedezhetők fel egyértelmű huszita tanok, ezért több szakértő ferences vagy premontrei szerzetesi műhely munkájának tartja a bibliafordítást.

Személyes, elterjedt, elveszett

Az első név szerint ismert, bizonyíthatóan magyar bibliafordító Nyujtódi András székelyföldi ferences, aki húgának, Nyujtódi Judit klarissza nővérnak fordította le Judit könyvét.

Az első országosan elterjedt magyar bibliafordítás a Jordánszky-kódex, amely az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött, 194 levélből álló kéziratban maradt fenn. Az 1510-es években keletkezett fordítás az Újszövetség egészét és az Ószövetség több könyvét tartalmazza magyarul. Elterjedését jól mutatja, hogy megszületése után elsősorban ebből a szövegből idéznek a magyar nyelvű vallásos kiadványok. A fordító ismeretlen, vélhetően egy szerzetes. Munkája Budán, talán a margitszigeti domonkos apácák számára készült.

A pálos Báthory László egyes források tanúsága szerint az egész Bibliát lefordította, emellett sok szent életét is megírta magyarul. A budaszentlőrinci pálos kolostor remetéjeként, a Nagy-Hárs-hegy barlangjában húsz éven át dolgozott 1437–1457 között, böjtben és vezeklésben. Szentírásfordítása azonban nem maradt fent, csak egy pálos tartományfőnök 1525-ben összeállított krónikájából tudunk arról, hogy létezett.

„Új Testamentum magyar nyelven”

Az első nyomtatott magyar nyelvű részleges bibliafordítást Pesti Gábor gyulafehérvári kanonok, kükküllői főesperes, a bécsi humanista körök tagja Bécsben jelentette meg 1536-ban – benne mind a négy evangélium fordítását. Erasmus görög-latin Újszövetségét vette alapul, pontos, de élő magyar nyelvre törekedve.

Protestáns elődök

Sylvester János 1541-ben Sárvár közelében, Újszigeten nyomtatta ki a teljes Újszövetséget, Erasmus görög-latin szövegét magyarra fordítva. A krakkói és wittenbergi tanulmányokat végzett tudós fordításában a nyelvtani pontosságra és a magyar nyelv ritmusára egyszerre figyelt.

A Károli-biblia: református mérföldkő

Az első, máig fennmaradt teljes magyar Biblia a Károli-biblia, Károli Gáspár fordítása, amely 1590-ben jelent meg Vizsolyban. Károli és segítőitársai öt év alatt készítették el a fordítást; a költségeket református főurak – Mágócsy András, Mágócsy Gáspár, Ecsedi Báthori István, Homonnai Drugeth István – fedezték, a nyomtatást Mantskovit Bálint készítette.

A Károli-biblia a kor szintjén hű fordítás, de erősen ragaszkodik az eredeti szavakhoz, ami sokszor nehézkes, magyartalan fordulatokhoz vezet. Ugyanakkor sajátossága, hogy tartalmazza azokat a könyveket is, amelyeket a 16. századi protestáns bibliák többsége már elhagyott.

Károli fordítása évszázadokon át meghatározta a magyar protestantizmus nyelvét és bibliaolvasási kultúráját, s a magyar irodalmi nyelv alakulására is nagy hatást gyakorolt.

A Káldi-biblia utóélete – napjainkig

A Káldi-biblia 1626-tól mintegy kétszáz éven át változatlanul a magyar katolikus egyház alapvető bibliafordítása volt. 1732-ben és 1782-ben újranyomták. A 18–19. század fordulójára azonban egyre többen sürgették nyelvi és tudományos revízióját.

Az 1822-es pozsonyi nemzeti zsinat kimondta, hogy Káldi fordítását javítani kell. Részfordításokat Végh István és Guzmics Izidor készített, majd Szepesy Ignác pécsi püspök felügyelete alatt több szerző dolgozott a teljes revízión, amely hat kötetben, 1834–35-ben jelent meg. Ez a kiadás nem vált közkeletűvé.

Szabó József esztergomi pap 1851-ben jelentette meg átdolgozását, majd Tárkányi Béla a Szepesy-féle revíziót figyelembe véve javította ki Káldi fordítását, műve 1865-ben jelent meg először. Ezt az átdolgozást háromszor is kiadták, és a 20. század közepéig ezt használták a magyar katolikusok.

Tárkányi Béla

Új fordítások a 20. században

A 20. század második felében, különösen a II. vatikáni zsinat után, már az eredeti héber és görög szövegekre támaszkodó új katolikus fordítások kerültek előtérbe. A Szent István Társulatnál 1973-ban jelent meg a teljesen újrafordított Biblia, amelyet jegyzetekkel is elláttak.

A Szent Jeromos Bibliatársulat azonban 1997-ben kiadta az eredeti szövegek és a Neovulgáta alapján javított, nyelvében megújított Káldi-Neovulgáta bibliafordítást, amely azonban őrzi Káldi nyelvi örökségét. Ezt a fordítást használják a katolikus szertartásokon, és a kisalakú kiadás sok hívó otthonában is megtalálható.

A Káldi-Neovulgáta fordítás, 1997

Kérdések és válaszok a Káldi-bibliáról

1. Miért fontos a Káldi-biblia a magyar katolikusoknak?

A Káldi-biblia az első, máig fennmaradt teljes, nyomtatott magyar katolikus bibliafordítás, amely a trentói zsinat utáni latin Vulgata-szöveget ültette át magyarra, és így több mint két évszázadon át meghatározta a magyar katolikus bibliaolvasást.

2. Melyik az első teljes magyar Biblia?

Az első teljes, máig fennmaradt magyar szentírásfordítás a református Károli-biblia, amely 1590-ben jelent meg, míg az első teljes katolikus bibliafordítás a Káldi-biblia

1626-ból. Ugyanakkor a középkori katolikus kéziratok részfordítások (Huszita Biblia, Jordánszky-kódex) jóval megelőzték mindkét nyomtatott kiadást.

3. Miben különbözik a Káldi-biblia a Károli-bibliától?

A Károli-biblia elsősorban a protestáns teológiai hangsúlyokat tükrözi, fordításához az Ószövetség ókori görög fordítását is alapul vette (Septuaginta), nyelve sokszor erőteljes, archaikus, de a magyar irodalmi nyelvre óriási hatást gyakorolt. A Káldi-biblia ezzel szemben a trentói Vulgata-kanonhoz igazodó katolikus bibliafordítás, amely nyelvében gördülékenyebb, és a katolikus hitvitázók számára készült. Mindkettő a magyar kultúra alapműve.

4. Ki fordította valójában a Káldi-bibliát: Káldi György vagy Szántó (Arator) István?

Szántó (Arator) István jezsuita évtizedekig dolgozott egy Vulgata-alapú magyar bibliafordításon, amely a hagyomány szerint a znióváraljai rendház feldúlásakor részben vagy egészben elveszett; nem világos azokban, pontosan mi pusztult el. Egyes kutatók úgy vélik, hogy Káldi az ő munkáját másolta és dolgozta át, mások – például Holovics Flórián SJ – szerint Káldi önálló fordítást készített, amelyet Pázmány és a kortársak is egyértelműen neki tulajdonítottak, és amelyet ő maga is sajátjának vallott. A ma erősebb álláspont tiszteli Szántó előmunkálatait, de a nyomtatott Káldi-biblia szerzőjének Káldi Györgyöt tekinti.

5. Miért használják ma is a Káldi-bibliát, ha léteznek új, eredeti nyelvekből készült katolikus fordítások?

A II. vatikáni zsinat után megszülettek az eredeti héber–görög szövegekre épülő új katolikus fordítások (például a Szent István Társulat 1973-as Bibliája). Ugyanakkor II. János Pál pápa, összhangban a II. vatikáni zsinat döntéseivel, a Scripturarum Thesaurus kezdetű apostoli konstitúcióban kihirdette, hogy az egyház “mértékadó” bibliakiadása a Neovulgáta, amelyekhez a fordításokat igazítani lehet, és amelyet elsősorban a liturgiák során használnak, de a más pasztorációs célokra is használhatók. A Káldi-biblia nyelve a magyar katolikus hagyományban mélyen gyökerezik, ezért a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat 1997-ben az eredeti szövegek és a Neovulgáta alapján javítva, de Káldi nyelvi örökségét megőrizve adta közre a „Káldi–Neovulgáta” bibliakiadást.

400 éve született a Káldi-biblia

Az első teljes, magyar nyelvű, katolikus Szentírás-fordítást Káldi György jezsuita szerzetes készítette el.

Káldi György (1573-1634) protestánsnak született, katolizált, világi pap, később a Jézus Társaság (jezsuita rend) tagja lett. Öt nyelven beszélt, kitűnő szónok volt. **Pázmány Péter** esztergomi érsek felkérésére kezdte el a Szentírást magyar nyelvre

fordítani. A trienti zsinat (1545–1563) a híveket a Szent Jeromos-féle Vulgata használatára kötelezte. Káldi ennek a szövegét ültette át magyarra. **1605. október 11-én** kezdte el a munkát és az Újszövetség fordításával készült el először. A teljes művet **1 év és 165 nap alatt fordította le.** Az 1257 oldalra terjedő fordításból az is kiderül, hogy 1607. március 25-én készült el a feladattal. Munkájának kéziratát a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzik. 1626-ban adták ki először Bécsben, Formika Máté nyomdájában. A kötet kétezer példányban készült el, a nyomtatásnál a kiválóan képzett tipográfus, Némethi Jakab is segédkezett. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, Pázmány Péter és a királyi kamara adományai fedezték az első kiadás költségeit.

Tárkányi Béla József (születési nevén *Viperina József*) (Miskolc, 1821. január 2. –Eger, 1886. február 16.) egri kanonok, költő, műfordító, az MTA levelező, majd rendes tagja, a Kisfaludy Társaság tagja. Találkozott Petőfivel, összegyűjtötte a katolikus egyházi népdénekeket stb.

Bartakovics Béla egri érsek felkérésére Tárkányi Béla József átdolgozta és korszerűsítette Káldi György bibliafordítását. Az így született Káldi–Tárkányi Szentírás 1862–65 között Egerben látott napvilágot, majd több kiadást is megért (1892, 1915–16). Ez a változat érvényben volt és az egész országban használatos volt egészen 1973-ig, amikor megjelentek a legújabb, általunk is ismert és használt katolikus bibliafordítások.

Bartakovics Béla

A Paristól származó magyar Bibliafordító – 450 éve született Káldi György jezsuita szerzetes

<https://ujkor.hu/content/a-paristol-szarmazo-magyar-bibliafordito-450-eve-szuletett-kaldi-gyorgy-jezsuita-szerzetes>

„Úr Iften az oldal-chontot, mellyet Ádamból vótt vala, afzfzonyállattá: és vivé őtet Ádámhoz. És mondá Ádám: Ez moftan, chont az én chontaimból, és hús az én hűfomból.”

– így kezdődik a Káldi György (1573-1634) fordításában megjelent első, teljes, magyar nyelvű katolikus *Biblia*. A 450 éve született jezsuita szerzetes fordítótevékenységének gyümölcse a mai napig meghatározza a Szentírást olvasó katolikusok életét és hitét. A Káldyak Vas vármegyéből származtak. Középkori eredetű nemesi család voltak, akiknek még Nógrád Pest, Sopron, Veszprém, Zala vármegyékben is voltak birtokaik, családfájukat a Herény nemzetségből vezették le. Ilyen néven ismert első ősük Káldy Paris volt, Bana ispánnak fia (*Paris de Káld, filius comitis Bana de genere Herény*). A Herény nemzetség V. István magyar királytól kapta a nemességet 1271 augusztus 9-én, mivel több családtagjuk vitézül harcolt a csehek ellen.

A Herény nembeli alsó- és felsőkáldi Káldi György tehát egy ősrégi – bár a reformáció hatására jórészt protestáns – család sarja volt. Ősei, rokonai között ispánok, szolgabírók, magisterek is voltak. Nagyszombaton látta meg a napvilágot 1573. február 4-én, pontosan 450 éve; helyenként a szabad királyi város után Nagyszombati Káldi Györgyként is emlegették. Nevét következetesen Káldiként – i-vel, nem y-nal – használta. Igen büszke volt születési helyére, mivel így írt róla: *„Az én hazámban Nagyszombatban, a bírákat, és a tanácsot húsvét után való hétfőn szokták választani.”*¹

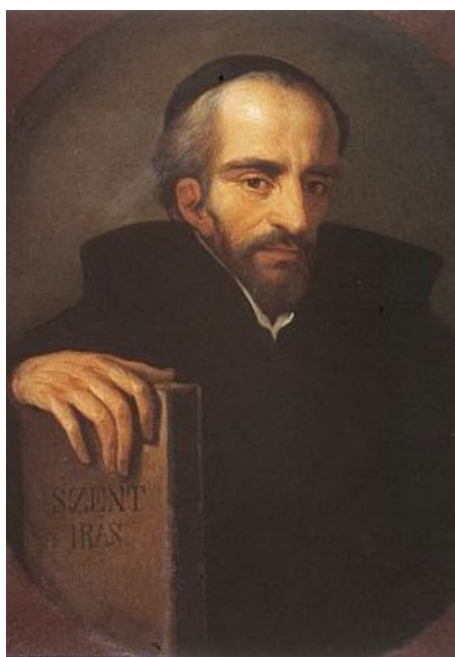

Nagyszombat, 1600 körül – (www. wikimedia.org)

Születési éve kapcsán viszont meg kell jegyeznünk, hogy egyes régebbi leírások 1570-re, míg mások 1572-re tették. A család valószínűleg nem élt anyagi jólétben, mivel királyi „segedelemre”, segélyre szorult. A jó eszű, tehetséges fiút az alsóbb iskolák elvégzése után Kutasy János esztergomi prépost vette magához és taníttatta: 1595-ben Bécsben tanult teológiát, ezt követően pappá szentelték. 1598-ban Rómába ment, ahol belépett a jezsuita rendbe. Az itáliai városról, ahol több évig élt, jó szívvel emlékezett:

„Rómában az egész világról jövő zarándokokat nagy szeretettel fogadják, és szolgálnak mind egyéb szolgálattal, és mind lábmosással. Melly alázatos szolgálatban nem csak a közönséges polgárok gyakorolják magokat, hanem fő urak is a cardinálok, és ő maga is a szentséges pápa, amint az én időmben történt, az ezer hatszázadik esztendőben.”ⁱⁱ

A korszakban más családtagjai is egyházi pályára léptek: Káldi Márton szintén jezsuita lett, és *Egyházi beszédek*című kéziratát hagyta maga után; Káldi Mihály soproni plébános, majd papóczi szentléleki prior, és győri nagyprépost volt. Az öt nyelven beszélő Káldit 1600 után Erdélybe küldte a rendje, az ellenreformáció jegyében itt kezdett a Biblia magyar fordításába Gyulafehérvárott, 1605. október 11-től. Először *Máté evangéliumát* „tette át” magyar nyelvre. Hasonlóan erdélyi területen kezdte meg a Szentírás fordítását a szintén jezsuita Szántó Arator István, de ő a korai halála miatt nem tudta befejezni munkáját. Káldinak pedig a jezsuiták üldözése kellett menekülnie a Bocskai szabadságharc idején, 1605 novemberében. Morvaországba, Olmützbe költözött, és természetesen a Bibliafordítással sem hagyott fel, amelyet 1607. március 25-én fejezett be, ezt követően pedig visszatért Gyulafehérvárra.

Káldi György a Szentírással (www. wikimedia.org)

1605 és 1607 között készült el az első szakasz, amelyben még valószínűleg korai bibliafordítók munkáira is támaszkodhatott. Először az *Újszövetséget* fordította le, majd ezután következett az *Ószövetség*. Káldi jegyzeteléséből úgy tűnik, hogy 530 napot töltött azzal, hogy magyar nyelvre fordítsa le a *Bibliát*; az *Újszövetség*szövegével

59 napig, az Ószövetség írásaival 471 napig dolgozott – hihetetlen gyorsasága a kortársakat is megdöbbenettette, míg másokat kétkedővé tett. A 100 hasábos *Zsoltárok könyvét* 17 nap alatt fordította le, a 16 hasábos *Tóbiás könyvére* egy nap is elég volt. A kézirat 1186 oldal fordításból, valamint egy 118 oldalas név- és tárgymutatóból állt. Az anyagban voltak apokrifek (*Manassze imádsága*, *Ezdrás 3. és 4. könyve*), javítások, áthúzások, jegyzetelések, illetve személyes imák, amelyekben munkájához kérte az Úristen segítségét. A második szakaszban – a gyors és hatalmas fordítómunkát követően pedig – két évtizednyi szöveggondozás következett.

P. Georgij, Kaldi Soc. Iesu, Ungar, potens opere et sermone Concionator; Operarij totā Ungariā nulli secundus; aulicus etiam ex iusto zelo Principem Transylvaniae haereticum Bethleemum Gabor reprehendere de tot Christianis Turcae proditus. Obijt Polonyæ Oct: 1639. æt: 64.

Káldi György Bethlen Gábor erdélyi fejedelem udvarában (www.arcanum.hu)

Káldi aggódott amiatt, hogy vajon nyomtatásban hogyan fogja terjeszteni a magyar nyelvű Szentírást, a kiadást végül Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és Pázmány Péter esztergomi bíboros is támogatta. Utóbbi kapcsán megjegyezte, hogy nem csupán anyagiakkal járult hozzá a kiadáshoz:

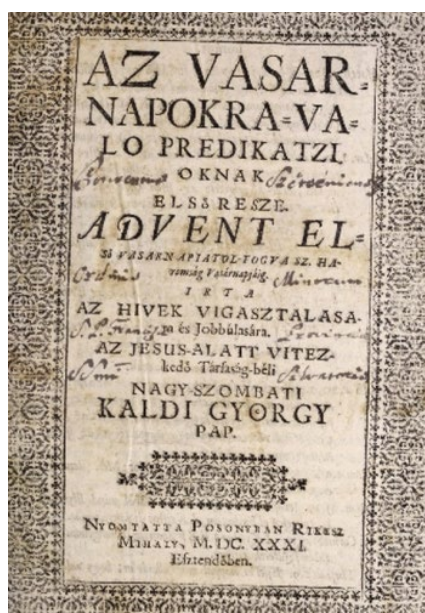
„A’ szent bibliának, melyet én a régi deák betűből magyarra fordítottam, kinyomtatását nem csak kezeírásaival megengedte és javallotta; hanem hogy hamarébb végbe menne, az igaz hitnek oltalmára, és gyarapodására, bérköltséggel is segítette.”ⁱⁱⁱ

Tevékeny szellemére jellemző (és a korszak háborúskodásaira is), hogy sokat utazott és menekült, így Gyulafehérváron, Brünmben, Leobenben, Bécsben, Grazban, Pozsonyban és Nagyszombaton is élt egy ideig. Nem kerülhető meg az a Káldi jellemét jól példázó eset, ami 1623-ban történt: hiába volt jóban az uralkodóval, Bethlen erdélyi fejedelem előtt sem hallgatta el, sőt annak színe előtt fedte meg őt, amiért az a törökkel cimborál, kérésükre keresztény rabokat gyilkol, valamint szerzeteseket űz el. A fejedelem látszólag megbánta bűneit, és megerősítette a *Biblia* fordításra szánt támogatását.

Pozsony

1625-ben Pázmány támogatásával megalapította, és nyomdával szerelte fel a pozsonyi kollégiumot, amelynek rektora volt élete végéig. Bibliafordítását végül Bécsben, 1626-ban 2000 példányban, 1257 oldalon adták ki ezzel a címmel: „Szent Biblia. Az Egész Keresztyénségben bévött Régi Deák bőtüből Magyarra fordított a' Jesus alatt Vitézkedő Társaságbéli Nagy-Szombati Káldi György Pap. Nyomatta Béchben A' Kolóniai Udvarban Formika Máté. M,DC,XXVI. Esztendőben”. A Káldi-féle Bibliának sok kritikusa akadt a korban és a későbbi századokban is. Erről előzetesen ezt írta: „Nem tagadom, sok helyen homályos a fordítás, de azt a szentírásnak mélysége hozta magával...” A protestánsok azzal vádolták, hogy a reformáció idején addig keletkezett magyar Bibliafordításokat használta. Azt a körülmény e kritikák nem igazán veszik figyelembe, hogy a már a középkorban keletkezett katolikus fordítások is a rendelkezésére állhattak Káldi munkájához.

Káldi György: Az Vasarnapokra-Valo Predikatzioknak Első Resze. Advent első Vasarnapiatol -fogva Sz. Háromság Vasárnapjáig. Írta az hívek vigasztalására és Jobbúlására. Pozsony, 1631. (www.library.hungaricana.hu)

A katolikus hit- és az ellenreformáció számára fontosak azon beszédeinek, elmélkedéseinek gyűjteményei, amelyeket még életében adtak ki: *Halotti beszédek*. (Bécs, 1629), *Az Vasarnapokra-Valo Predikatzioknak Első Resze. Advent első Vasarnapiatol -fogva Sz. Háromság Vasárnapjáig. Írta az hívek vigasztalására és Jobbúlására ...* (Pozsony, 1631), *Az Innepekre-való Predikatzioknak Első Része. Sz: András napiától fogva Keresztelő Szent János napjáig*. (Pozsony, 1631). Fontos felhívni a figyelmet, hogy egyesek még Pázmánynál is jobb szónoknak, íróknak tartották:

„Káldi György méltó vetélytársa Pázmánynak, akár írott műveinek nagy terjedelmére nézve, akár jó magyarság tekintetében. [...] ...szókinccs dolgában tetemes a különbség. Igen sok szó, szólásmód és közmondás található Káldinál, melyek Pázmánynál nem fordulnak elő.”^{iv}

Káldi a jezsuita rend alapítása 100. évfordulójának évében, 1634. október 30-án, Pozsonyban adta vissza lelkét a Teremtőjének. A mai napig viták tárgyát képező kérdés egyébként az első, ismert, teljes, magyar nyelvű katolikus *Biblia* hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására; felmerül ugyanis, hogy túl nagy „befolyással” lehetettek rá Károli és Heltai fordításai. Szövegét a protestánsok évszázadokon át bírálták, viszont a 19. században Ballagi Mór református teológus, nyelvész ezt jegyezte meg róla:

„Nyelve oly könnyű folyású, hogy az olvasó észre sem veszi, ha itt-ott idegenszerű fordulatot lop be a magyar beszédbe, és néhol oly szólást tesz kelendővé, amely nem egészen igazolható. A tökély e fokára Káldi csak lassan fejlődve jutott el és éppen ez teszi a birtokunkban lévő kéziratát oly becsessé, hogy módot nyújt a fejlődés menete tanulmányozására.”^v

Az igen kényes ízlésű, szigorú Kazinczy Ferenc költő, nyelvújító, akadémikus pedig így fedte meg egy zsoltárfordítása után Verseghy Ferenc polihisztort, műfordítót: „Mi ő Káldi mellett! Hol áll ő Káldi megett! Kinek valóban nem méltó saruit is feloldozni.”^{vi} A magyar vallási kultúra számára jelentősége abban is áll, hogy a római katolikus egyház által megjelentetett magyar nyelvű *Bibliák* alapkőként határozták meg a Káldi-féle fordítást, a ma használatos római katolikus *Biblia* több átdolgozás után is kifejezetten Káldi szövegére épül.

Káldi György

Nagyszombat, 1573. febr. 4.–Pozsony, 1634. okt. 30.

Jezsuita egyházi író, az első teljes magyar kat. bibliafordítás szerzője. A magyar →jezsuiták →Pázmány Péter nevével fémjelzett nagy generációjához tartozott; testvére, Márton, és vlsz. unokaöccse, Ignác, szintén a rend tagja volt. A nagyszombati papnevelő intézetben tanult, 1597-ben beiratkozott a bécsi egyetemre, és már felszentelt papként lépett be a jezsuita rendbe 1598-ban. Pázmány ajánlásával érkezett a római noviciátusba, teológiai tanulmányait a Collegio Romanóban végezte 1600-tól 1602-ig. A személyéhez fűzött várakozásokat jól jelzi, hogy már tanulmányai alatt több beosztásba kérték őt előjárói. 1603-ban Erdélybe indult, de az ottani zavarok miatt végül Brünmben lett a novíciusmester segítője. Még ebben az évben a sellyei kollégiumba került iskolaigazgatónak és hitszónoknak, Pázmány közvetlen utódaként. 1604-ben végre eljutott Erdélybe, néhány hónapig Kolozsvárott hitszónok, majd a következő két esztendőben Gyulafehérvárott dolgozott lelkipásztori beosztásokban. A Szentírás latinról magyarra fordításának nagy részét itteni tartózkodása alatt végezte el, majd a jezsuiták Erdélyből való kiűzése után, 1607-ben Olmützben fejezte be. Itt féléves eberndorfi megszakítással 1610-ig maradt, erkölcssteológiát tanított és lelkipásztori munkát végzett. Ezt követően hosszú ideig stratégiai fontosságú munkakörben, a rendi utánpótlás nevelésében dolgozott: 1611–15 között Brünmben a novíciusok magisztere, majd 1615-ben ő lett az újonnan alapított leobeni noviciátus első vezetője. Csak 1617-ben került vissza Mo.-ra, nagyszombati rektorként, e tiszteről azonban túlzott keménysége miatt a rendfőnök egy év múlva leváltotta. Talán éppen ennek a kudarnak köszönhető, hogy ~, eltérően az előjárói feladatoktól túlzottan leterhelt és emiatt írói ambícióikat elfojtani kényszerülő rendtársaiktól, →Dobokay Sándortól, →Forró Györgytől és →Dobronoki Györgytől, jelentős irodalmi munkásságot tudott kifejteni. 1618–19-ben Nagyszombatban hitszónok, →Bethlen Gábor támadása miatt rendtársaival együtt 1620–21 folyamán ő is a bécsi kollégiumban élt és prédikációinak sajtó alá rendezésével foglalkozott. 1621-ben közvetített a bécsi udvar és Bethlen Gábor közötti tárgyalásokon, a fejedelem később anyagilag is támogatta bibliafordításának megjelentetését. 1622-ben Grazban gyóntató, majd 1625-ig ismét Nagyszombatban hitszónok. 1626-tól 1629-ig Bécsben tartózkodott, hitszónokként dolgozott és az ott 1626-ban kiadott bibliafordítás (Szent Biblia)nyomtatását intézte. A fordításhoz fűzött Oktató intésben pontosan kifejtette a kat. egyháznak a Biblia olvasásával kapcsolatos álláspontját, bírálta →Károlyi Gáspár bibliafordítását, valamint →Szenci Molnár Albert munkásságát. 1628-ban minden tiltakozása ellenére a tartományfőnök helyettese lett. 1630-ban ismét hazatért, s a pozsonyi rendház előjárójaként, majd kollégiummá válása után rektoraként működött, e tiszteből csak közvetlenül halála előtt mentették fel. Családi örökségét a rendre, a magyar jezsuiták céljaira kívánta hagyni, de előjárói nem fogadták el a felajánlást, hanem az összeg nagyobb részét visszaadták öccse árváinak eltartására, a maradékból pedig ~ rektorként a nagyszombati templomot újíttatta fel.

Az első katolikus bibliafordítás címlapja: Szent Biblia, Bécs, 1626

Pozsonyban adta ki 1631-ben vasárnapi és ünnepi prédikációinak első köteteit (Az innepekre való prédikációknak első része, ill. Az vasárnapokra való prédikációknak első része). Mind a bibliafordítás, mind pedig szentbeszédei elemi lelkipásztori szükségletet elégítettek ki, elsősorban a lelkészkedő papság és a világi kat. lelkipásztorok, a →licenciátusok munkáját voltak hivatva megkönnyíteni. ~ a 17. sz.-i magyar kat. próza Pázmány mellett legnagyobb mestere volt. A bibliafordítás szerzőségének pontos kérdése viszont máig sem megoldott. A jezsuita →Szántó István ugyanis 1598 és 1612 között szintén dolgozott a Szentírás fordításán, az ő kézirata azonban elveszett, ~ pedig bizonyíthatóan nem használta azt munkája során. A római inkvizíció levéltárának dokumentumai a fordítás kinyomtatásának engedélyezésekor következetesen két fordító munkájáról tanúskodnak. Valószínűsíthető, hogy az 1611-ben kezdődött, hosszadalmas ellenőrzési munka során a héber és görög szövegek alapján dolgozó cenzorok felhasználták Szántó fordításának kéziratát.

http://mamul.btk.mta.hu/MAMUL_SZERK/mamul_view.php?editid1=3333

Bibliafordítások és -kiadások

A Bibliából már az Árpád-korban is kellett hogy készüljenek részletfordítások, a prédikációk ún. szent leckéi – a Bibliából vett, értelmezendő idézetek – minden bizonnyal magyarul hangoztak el. Teljes bibliafordítás e korban vlsz. nem íródott, bár Szt. Margit, legendája tanúsága szerint, olvasta a Bibliát, s ha ez igaz, olvasmánya csak magyar nyelvű lehetett, hiszen más nyelven nem tudott. Legkorábbi értesülésünk a teljes Biblia magyarra fordításáról Szalkai Balázs ferences rendfőnöktől származik: név szerint említi Tamás és Bálint mestereket, mint akik az 1430-as évek végén lefordították a Bibliát (→Huszita Biblia). Régóta tartja magát az irodalomtörténetben az a feltételezés, hogy a →Bécsi Kódex, a →Müncheni Kódex és az →Apor-kódex e két

fordító művéből őrzött meg részleteket, a teória azonban nem bizonyított. Összefüggő bibliafordítást (az Ószövetség első hét könyvét és a teljes Újszövetséget, Szt. Pál leveleit kivéve) tartalmaz az 1516–19 között másolt →Jordánszky-kódex, szövegrészleteihez hasonlók más kódexekben is felbukkanak; középkor végi kódexeink közül mintegy tucatnyi tartalmaz részfordítást a Bibliából.

A 16. sz.-ban az erasmista bibliafordító program keretében először →Komjáti BenedekSzent Pál leveleit (Krakkó, 1533), →Pesti Gábor az Újtestamentum négy evangéliumát (Bécs, 1536), majd →Sylvester János a teljes Újtestamentumot (Sárvár-Újsziget, 1541) tolmácsolta magyar nyelven. Ezután prot. Biblia-fordítások sora következett. Bencédi →Székely Istvánzsoltárfordítását (1548) számos, ám nem a teljes Psalteriumot tartalmazó parafrázis követte. Teljes zsoltároskönyvet →Bogáti Fazakas Miklós (1587–89 k.) és →Thordai János (1627-ben) készített, ezek kéziratban maradtak. →Heltai Gáspár valóságos munkaközösséget szervezett-vezetett (1551–65), bibliakiadásai közül azonban hiányzik néhány ószövetségi könyv. →Melius Juhász Péter 1565-ben Sámuel és a Királyok két-két könyvét, a Krónikák könyveit és Jób könyvét, valamint az Újtestamentumot (Várad?, 1567?, példány nem maradt fenn), →Félegyházi Tamás az Újtestamentumot (Debrecen, 1586) fordította és adta ki. A teljes Biblia lefordítását és kinyomtatását Heltai és Melius Juhász mellett →Dévai Bíró Mátyás, Székely István, →Károlyi Péter, →Bornemisza Péter is tervbe vette. A megvalósítás, az első teljes magyar nyelvű Biblia kiadása 1590-ben →Károlyi Gáspár nevéhez fűződik (→Vizsolyi Biblia), nyomdása →Mantskovit Bálint volt.

Az első nyomtatásban megjelent teljes kat. fordítást →Káldi György jezsuita készítette, Bécsben adták ki 1626-ban. A Vulgatát vette alapul, szövege több középkori fordítás részletét is megőrizte. Fordításának nagyobb revíziójára csak a 19. sz.-ban került sor.

A Károlyi-féle fordítás vált a különböző, a szöveget a kor bibliaértelmezéséhez, az újabb exegetikai eredményekhez igazító prot. kiadások alapjává. A legjelentősebb 17. sz.-i kiadás a Szenci Molnár Albert gondozta Hanaui Biblia (Hanau, 1608), a →Szenci Kertész Ábrahámnyomtatta →Várad Biblia (Várad–Kolozsvar 1660–61) és →Tótfalusi Kis Miklós kiadása, az ún. „Aranyas” Biblia (Amszterdam, 1685). →Komáromi Csipkés György újrarendezte a Bibliát (Leiden, 1719), munkája számos vonatkozásban felülmúlta Károlyiét. Az ellenreformáció támadásai miatt a 18. sz.-ban a magyar ref. bibliák német vagy németalföldi nyomdáknál láttak napvilágot.

Lásd még: →középkori magyar nyelvű bibliafordítások.

https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/10674/1/Zvara_Biblia_magyarul_2006.pdf (10-11.o.)

Katolikus magyar bibliafordítások (részlet)

A katolikus hívők számára is fontos korszak volt a XVII. század, hiszen az ellenreformáció egyik legfontosabb eredménye, a magyar nyelvű Szentírás 1626-ban jelent meg Bécsben. Egy jezsuita páter, Káldi György végezte el a fordítást. Káldi Bibliája nemcsak felekezeti tétel az előzőektől. Ő nem előszót vagy ajánlást út fordításához, hanem egy értekezést, Oktató intést. Teológiai, egyháztörténeti, dogmatikai kérdéseken túl megpróbálja bebizonyítani, hogy a katolikus egyház nem tiltotta meg, hogy a Szentírás nemzeti nyelvre legyen fordítva, de egyébként „nem mindig hasznos a Biblia saját nyelven való olvasása”, hiszen a tudatlanság,

tanúlatlanság tévútra vezetheti a hívőt. Elemzi Károlyi bibliafordítását és Molnár Albert bibliakiadásait, rámutat azok fogyatkozásaira, s azt veti szemükre, hogy új bibliát „koholtak”. Szerinte Károlyi méltatlanul vádolja a katolikusokat a deák bibliaért, azaz kiáll a Vulgata tekintélye és hitelessége mellett - a tridenti zsinaton elfogadott hittételeknek megfelelően. Nem igaz, mondja, hogy a „rég Bibliához sokat adtak, és hogy abban sok toldalék legyen”, továbbá az sem igaz, hogy a Vulgatában „elváltoztatott az igaz botú”, hogy azt „a pápai tudományokhoz szabták”. Káldi elképesztő mennyiségű szerzőt idéz állításai igazolására, főként az egyházatyákat, továbbá a XV-XVII. század egyik legnagyobb befolyással bíró jezsuitáját, Roberto Bellarminót. Többször idézi Pázmány Péter „esztergami érsek” fő művét, a Kalauzt, melynek harmadik könyvét” elolvasva meglepő hasonlóságokat, megegyezéseket fedezhetünk fel, főként annak gondolatmenetét tekintve. A Káldi-Biblia megjelenését Bethlen Gábor és Pázmány Péter egyaránt támogatta, anyagilag is. Ismert dolog, hogy a magyar kultúra ügyét mindketten szívükön viselték, de míg Pázmány támogatása érthető, addig a református fejedelmé magyarázatra szorul. Anyagi segítsége (száz arany) két okkal magyarázható: egyrészt Bethlen toleráns és rugalmas valláspolitikát folytatott, másrészt pedig politikai tényezők motiválták. „Soha nem az ideológiai ellenfél megsemmisítése, hanem sokkal inkább megnyerése volt a célja.””

Összehasonlítva a Káldi-féle bibliát a Károlyiéval - azaz a katolikus és a református teljes magyar nyelvű fordításokat azt mondhatjuk, hogy az utóbbinak volt nagyobb hatása a magyar nyelvű irodalomra, ez élt és él máig is intenzívebben és hatékonyabban a magyar irodalomban. Szabó Andrásnak adhatunk tehát igazat, amikor azt írja, hogy „Káldi György szövege világos, jól érthető és magyaros, Bibliájának hatása azonban mégsem mérhető a Károlyiéhoz, mert a katolikus egyház teológiai álláspontja sokáig nem kedvezett az anyanyelvű Szentírás gyakori és nagy példányszámú kiadásának.”¹⁹ A katolikus egyház csak a XVIII. században, 1754-ben engedélyezte a biblia anyanyelvű kiadását! Annak ellenére, hogy a tridenti zsinat határozottan tiltotta a Szentírás nemzeti nyelvre való fordítását,²⁰ Magyarországon a XVII. század elején mégis megjelent egy katolikus szellemben fordított Szentírás - és nem kisebb egyházi vezető, mint Pázmány ösztönzésére. Ez azzal magyarázható, hogy Magyarországon a XVI. században a lakosság nagy többsége protestáns vallású volt. 1

* * IV

https://ppek.hu/konyvek/Szekely_Tibor_A_magyar_bibliaforditasok_tortenetebol_1.pdf

Káldi György SJ

1573. február 4-én született (1. sz. melléklet) Nagyszombatban, a Herény nemzetségből származó Káldi családból, akik a vas megyei Káld községről kapták a nevüket. Valószínűek tekinthető, hogy alapfokú iskolai tanulmányai elvégzése után Kutasy János nagyprépost, akésőbbi esztergomi érsek fogadta udvarába és vállalta a további taníttatását, neveltetését. Amikor felnőtt, ígéretet kapott a Nagyszombati nagyprépostságra, és hogy erre alaposan felkészülhessen, Kutasy Rómába küldte, hogy ott tanulmányait kiegészítse. Káldi soha nem lett nagyszombati prépost, mert 1598-ban Rómában belépett a Jézus Társaságba. Magyarországi rendházakba került, később német rendházakban volt újoncmester és gyóntató, majd a Nagyszombatban

alapított Jezsuita Gimnázium igazgatója lett. Élete végén a Pozsonyi Rendház kormányzójává nevezték ki, ahol nagy része volt az ottani gimnáziummegalapításában is.

1634. október 30-án Pozsonyban hunyt el.

Káldi korának kiemelkedő személyisége volt, kiváló szónok, jó szervező. Sok hányattatás, Bethlen hajdúi elől menekülés, a nagyszombati városi tanács részéről ért megnemértés, sok zaklatás ellenére is hatalmas munkakedvvel és szorgalommal dolgozott. Négy nyelven prédikált hibátlanul, és a politikai élet színpadán is megjelent, mint BethlenGábor követé, akit egy alkalommal „két órán át tartó kemény beszéddel megfeddett.” Mivel Káldi „az isteni és az emberi tudományokban egyaránt jártas volt”, írja róla azElogia defunctorum Societatis Jesu, méltán esett rá a választás, és gyulafehérvári tartózkodása idején megbízást kapott a Szentírás lefordítására.

Ezt megelőzően nem volt Káldi szándékában a bibliafordítás. Erre utalnak *Oktató Intésének* (ld. 2. sz. melléklet) szavai:

„Adta volna Isten, hogy mind ez ideig a jó magyarok az ő régies Isten szerént való együgyűségükben megmaradtak volna, és a visszavonásnak és a hazugságnak lelke a konkolyt közibe ne hinthette volna, bizony sem Országának pusztulását, sem Nemzetünk között gonosz feslett erköltsnek ennyire való elmaradását nem láttuk, s nem kesergtük volna. Tovább is el lehetett volna a mi Nemzetünk Magyar Biblia nélkül, megelégedvén a Tanítóknak Magyarázásaival. Mert noha tagadhatatlan, hogy Isten ígéjének sok jelen hasznai vagynak, mindaz által is bizonyos, hogy azoknak a hasznoknak megnyerésére nem szükséges, hogy mindnyájan olvassuk a Szent Írást, holott ez sokaktól nem is lehetséges, hanem elég az, hogy kiki a Tanítók Magyarázatjából azt értse, ami az ő hivatalához kívántatik.”

Mégis nekifogott a munkának, és hamarosan el is készült azzal.

A budapesti *Egyetemi Könyvtár*ban őrzik Káldi György fordításának kéziratát, amiből megtudhatjuk a munka végzésének teljes menetrendjét. (ld 3. sz. melléklet).

Az újszövetséggel kezdi a fordítást Gyulafehérváron 1605. október 11-én, majd 59 nap múlva, december 9-én fejezi be. Az ószövetségen egy évig és három hónapig dolgozik, és 1607. március 25-én fejezi be Olmützben. Jeremiás könyvét még Gyulafehérváron fejezi be 1606. október 3-án, Ezekiel pedig Olmützben kezdi meg 1607 januárjában.

A kézirat 1186 számozott oldalnyi fordítást, és 118 oldal név és tárgymutatót tartalmaz. Vékony tollú, apró betűs írása szép és jól olvasható. Több helyen látható a szövegben törlés, de a javítás tintája más. A szöveget két hasámban közli magyarázatok nélkül, a margón jelölve a versek számozását.

Kéziratát a következőképp (ld. 1. sz. melléklet) fejezi be:

“Laus Deo Trino et Uni, qui dedit velle et perficere....cuius etiam Verbi in utero Virginis sanctissimae incarnati die finem imposui 25. Martii 1607. Olomucii”

A kötetet az 1800-as évek második felében a Központi Papnevelő Intézet növendékei köttették be, hogy azt az enyészettől megóvják (ld.1. sz. melléklet).

Feltűnő, hogy ilyen rövid idő alatt elvégezte a fordítás nehéz munkáját, s ezért is támadják meg egyesek Káldi fordításának eredetiségét. Jóllehet 1607-ben elkészült Káldi a fordítással, mégis csak 1626-ban adták ki nyomtatásban. Ha a kézirat szövegét összevetjük a nyomtatott szöveggel, azt tapasztaljuk, hogy helyenként lényeges és terjedelmes eltérés van a kettő között. Ezért állította Ballagi Mór: „ akinyomtatott szöveg egészen más fordításnak mondható.”

Egyesek, pl Holl Béla is, azt a véleményt tartják, hogy a nyomtatás előtt Káldi kezébe

került a Szántó-féle fordítás. Ezt a feltevést cáfolja – egyrészt Szántó (Arator) István maga, aki azt írta: *„elvesztettem minden ingóságomat, és negyven év írásos munkásságát”,* – másrészt Káldi a következőképpen (ld. 2. sz. melléklet): *„A mi rendünkön való Istenben elnyugodott Pater Stephanus Arator, sok esztendeig nagy munkával fáradott a Bibliának magyar nyelvre való fordításában: én azt nem tudván,az 1606. esztendőben, Mindszent havának tizenegyedik napján, az igaz Bibliának fordításához kezdettem, és Istennek kegyelméből végbe vittem.*

A fentebb említett znióváraljai tűzvészről beszámolnak a rendtörténet krónikásai is. Húsz év hosszú idő, és ennyi állt rendelkezésre Káldinak fordítása csiszolgatására, de az is lehetséges, hogy a módosításokat azok hajtották végre, akiket Káldi az ellenőrzésre felkért:

„egynéhány tudós ember kezébe adtam, hogy által olvasván, ha mi fogyatkozást találnának benne, helyére hoznák” Oktató Intés – (ld. 2. sz. melléklet).

Az átjavított szöveg **1626-ban** nagy ívrét alakban, díszes címlappal **jelent meg** 2000 példányban, ezzel a címmel:

„Szent Biblia. Az Egész Keresztyénségben bévőtt Régi Deák bötűből Magyarra fordította a' Jesus alatt Vitézkedő Társaságbéli Nagy-Szombati Káldi György Pap. Nyomatta Béchben A' Kolóniai Udvarban Formika Máté. M,DC,XXVI. Esztendőben”

A fordítás kinyomtatására Bethlen Gábertől 1000 aranyat kapott, a kincstár 100 arannyal járult a költségekhez, ezen kívül Pázmány Péter is hathatós támogatásban részesítette, és adományokat kapott más főuraktól is.

A címlapot követő számozatlan lap egyik oldalán a tartományfőnök és Pázmány engedélye olvasható, a másik oldal pedig a tartalomjegyzék. A mű 1173 oldalra terjed, amelyet 3 oldalas kiegészítés követ: *„némely zsidó, görög és egyéb idegen nyelvű igéknek és neveknek magyarázata.”*

A tárgymutató 32 számozatlan oldalnyi: *„Bibliára való Lajstrom”* címmel, amelyet követ a sajtóhibák: *„Nyomtatás közben esett fogyatkozások”* jegyzéke.

A fordításban a Vulgáta szövegét követte. Maga írja: *„a Szent Bibliát úgy fordítottam, amint az igaz Régi Deák Betűvel találtam”.*

Ezért protestáns részről kemény kritikával illették. Káldi, mintha előre megérezte volna a támadást, a csatolt Oktató Intés 9-14. fejezetében (hasáb) védekezik azok ellen, akik a Vulgátát ellenzik. A trentói zsinat atyái a sok évszázadon keresztül használt és kipróbált Vulgátára a hitelesség pecsétjét ütötték, és a zsinat azt kívánta, hogy a felolvasók, fordítók és vitázók a Vulgáta szövegét használják. Ezt a zsinati előírást követte Káldi a fordítás alapszövegének kiválasztásakor.

Káldi azonban ismerte Heltai és Károlyi bibliáját (amint arról szigorú kritikát ír az Oktató Intés 25. és 42. hasábjában Heltai hatása érezhető, pl. a Gen. 49,11-ben, ahol az általánosan használt „vemhe” helyett a Heltai használta „csitkó” (csikó) szót alkalmazza. Korábbi bibliafordításokban a csitkó egyedül Heltainál fordul elő.

Káldi nemcsak arra törekedett, hogy a bibliai szöveg értelmét adja vissza, hanem ahol csak lehetett szó szerint fordított. A helyes értelem visszaadására irányuló törekvése csaknem mindenütt sikeres volt. Néhol azonban homályos a szöveg, ami abból adódott, hogy törekedett a szó szerinti fordításra is. A Vulgata kihagyásos (u.n. elliptikus) helyeit nem egészítette ki a trentói határozat következtében.

Ballagi Mór így ír Káldi fordításáról: *„Öntudatos műgonddal fordít; keze alatt a nyelv*

elveszti merevségét, és könnyűszerrel simul az idegen észjáráshoz. Az előtte szokásban volt körülírásos modor, a fogalmakat inkább leíró, mint jelző kifejezőmód nála eltűnik, s ezáltal a beszéd szintúgy nyer érthetőségében, mint szabatoságában.” „Nyelve oly könnyű folyású, hogy az olvasó észre sem veszi, ha itt-ott idegenszerű fordulatot lop be a magyar beszédbe, és néhol oly szólást tesz kelendővé, amely nem egészen igazolható. A tökély e fokára Káldi csak lassan fejlődve jutott el és éppen ez teszi a birtokunkban lévő kéziratát oly becsessé, hogy módot nyújt a fejlődés menete tanulmányozására.”

Fő jellemzője Káldi fordításának a szabatoság. Az eredeti szöveg szavainak és kifejezéseinek legjobban megfelelő magyar szavakat és kifejezéseket válogatta ki. Az akkor még pallérozatlan magyar nyelv nehézkes kifejezéseivel nehéz volt visszaadni a latin nyelv hajlékony finomságát. Bibliáját országszerte örömmel fogadták, mégis *Károlyi népszerűbb volt a protestánsok körében, mint Káldi a katolikusokéban.*

Káldi György fordítása mind szöveghűség, mind irodalmi értékeit tekintve felülmúlta minden elődje fordítását. Még a kényes ízlésű Kazinczy Ferenc tetszését is megnyerte, aki Versey Ferenc próbálkozásait bírálva így nyilatkozik: „Ki ő Káldi mellett! Hol áll ő Káldi megett! kinek valóban nem méltó saruit is feloldozni.” Két évszázadon keresztül változatlan formában forgott közkezen a fordítás, mert az 1732-ben és 1782-ben kibocsátott második és harmadik kiadása változatlanul közölte az első kiadásszövegét. A XIX. sz. elején és különösen a nyelvújítás korában érezni kezdték, hogy Káldi nyelve is elavult, és szükségessé vált az átdolgozása, esetleg teljesen új fordítás készítése.

Péchy Simon

Káldi bibliájának nyomtatása idején (1626-ban) kezdi meg a *Zsoltároskönyv* magyarra fordítását a protestáns Péchy Simon, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem kancellárja. Héber eredetiből prózában fordított, s 1629-ben már a zsoltárok magyarázatával is elkészült. Fordítása meglepően magyaros és egészen önálló. Nem szóról szóra fordít, hanem a gondolati tartalom minél hívebb visszaadására törekszik. Megpróbálkozott az ószövetség fordításával is: a Genézis és az Exodus maradt ránk ebből a fordításból. Zsoltároskönyvének kéziratát a székelyudvarhelyi Unitárius Főgimnázium őrzi. A fordítást a M.T.A. megbízásából Szilády Áron rendezte sajtó alá. Mózes első két könyvének Péchy féle fordítását Marosvásárhelyen őrzik.

Káldi bibliája kétszer jelent meg a XVIII. században:

1732-ben Nagyszombatban, ívrét alakban;

1782-ben változatlan formában Budán. Mindkettőből elhagyták az Oktató Intést.

4. Tárkányi Béla és a XIX. századi bibliafordítások

A XIX. században végre megvalósulhatott a nemzeti zsinat kívánsága: kiadták Káldi bibliáját részben új fordításban, részben pedig átdolgozásban. Ez a kiadás volt

Tárkányi Béla bibliafordítása

„A sokat emlegetett 1822-iki pozsonyi zsinat ősz atyái körében – olvassuk Tárkányi egyik értekezésében – az akkori hercegprímás, Rudnay mellett egy fiatal áldozópap forgolódott, akit vidám élénksége, megnyerő szép külseje, nyájas, előzékeny társalgási modora, emellett alapos képzettsége s munkabíró tolla a közkedvesség méltó tárgyává

tett ... legmélyebben az hatotta meg szívét, amely a Szentírás új átdolgozását vitatta ... Ezen ifjú áldozópap a katolikus magyar Sionnak most köztiszteletben álló agg Simeonja, Bartakovics Béla volt.

Alig foglalta el Egerben főpásztori székét, első gondja a Szentírás új átdolgozására irányult, mire minden módon alkalmas egyént keresett.”⁴¹

Bartakovics felhívására több próbafordítást nyújtottak be. Többek között titkára, Tárkányi Béla József is beterjesztette a Genézisből való fordítási részletét. Az ő fordítása nyerte meg leginkább az érsek tetszését, és így Tárkányi kapott megbízást az új fordítás elkészítésére.

Így ír erről maga Tárkányi: „Én is bátorkodtam egyet bemutatni Mózes I. könyvéből, aminek eredménye atyai felhívás, főpásztori parancs lett; s hogy igazolva legyen ez esetben is Dávid király mondása hogy Isten a kisdedek és a csecsemők szája által viszi végbe a dicsérete, és Szt. Pál szerint: a világ erőtleneit választja ki az erősek megszégyenítésére (1.Kor. 1,27.) ... ifjúkorom lelkesedésével fogtam hozzá a munkához; Isten a hamar ellobbanni szokó emberi lelkesedéshez megadta a kitartás kegyelmét is. 10 év alatt sikerült Káldi nyomán az egész Szentírást átdolgoznom.”⁴²

A tíz év egyik felét Egerben, másik felét a Tisza partján, etyeki plébániáján töltötte szorgalmas munkában. Amikor a fordítás elkészült, az Apostoli Szék bírálókat nevezett ki, köztük Lenovics érseket, aki hatvan oldalra terjedő és minden csekélységet figyelembe vevő bírálatot nyújtott át a fordítónak. A bírálók által kifogásolt helyek átjavítása után nyomdába került a fordítás.

1860-ban jelent meg bemutatóként a Zsoltároskönyv fordítása. Szabatosan, híven, szinte szó szerint fordít. A zsoltárok szókincse gazdag, mondatfűzése könnyedebb mint Káldié. Lényeges hibákat nem követ el, de a finomságok ellen időnként vét.

1865-ben hagyta el a nyomdát a teljes kiadás ilyen cím alatt:

„Az Ó- és újszövetségi Szentírás a Vulgata szerint, figyelemmel az eredeti szövegre, Káldi György fordítása nyomán, jegyzetekkel, átdolgozva. Az Apostoli Szék jóváhagyásával. Eger, 1865.”

A Szent István Társulat adta ki 10.500 példányban. Hírverés, propaganda nélkül is nagyon kelendő volt. Csupán a Religio mutatta be az első füzetet megjelenésekor rövid, meleghangú ismertetésben. A teljes kiadás megjelenésekor a prímás körlevelében méltatja a fordítást, és egyszersmind a Szentírásról és annak olvasásáról ad intelmet és útmutatást.⁴³

Ballagi Mór, – maga is bibliafordító – így ír Tárkányi fordításának nyelvezetéről:

„Tárkányi fordítása a legszólóbb tanúság arról, hogy nyelvünk Heltai óta mennyit fejlett, mennyit nyert szókincsi szabatosságában úgy, mint szerkesztési könnyedségben és hajlékonyságban; de Tárkányi szabályozott előadású nyelve, könnyű folyású irálya modern színezetű, s éppen azért nem arra való, hogy az Ószövetség ódon egyszerűségét, vagy az újszövetség egészen sajátos nyelvezetét visszatükrözze.”⁴⁴

Tárkányi erre a kritikára így válaszolt: „Ha a biblia és annak fordítása nem volna egyéb, mint az őskornak drága ereklyéje, akkor teljesen osztanám tisztelt tagtársunknak fordításomról való véleményét. Hanem ez esetben a XIV. századbeli bibliánkat, vagy ha ennél régibb még volna, ezt követelném visszaállítani az újabb fordítások által jogtalanul kiszorított helyre. De mivel a Biblia nem csupán nyelvemlék, hanem az élet mindennapos könyve, amellyel semmi más könyv nem állja ki a versenyt, amelyet semmi más könyv nem pótol, s amelyre olyan szükségünk van, mint

a mindennapi kenyérre ... azon meggyőződésben vagyok, hogy a nyelvtudományi tekintet miatt egy korszakot, egy nemzedéket sincs jogunk megfosztani attól, hogy a bibliát azon nyelvjárás szerint olvassa és élvezze, amely annak a korszaknak és nemzedéknek tulajdona. Sőt jogunk van követelni amaz elv érvényesítését, melyet a pozsonyi zsinaton a vágújhelyi prépost oly találóan fejezett ki, midőn mondá, hogy 'Káldit úgy kell átdolgozni, mint ő maga tenné, ha most még élne' ..."⁴⁵ Fordításának nyelve magyaros, sőt népies. Ennek illusztrálására egy példa a Példabeszédek könyvéből: (26,27): „qui fodit foveam, incidit in eam” ⇒ „aki másnak vermet ás, maga esik bele”⁴⁶ Tárkányi elérte azt a célt, amelyet a következő szavakkal tűzött maga elé: (a Szentírás) „rendeltetése az, hogy csakúgy helyet foglaljon a szegény ember mestergerendáján és kezében, mint a király asztalán”.⁴⁷

Fordítását, amelyet általában Káldi-Tárkányi Bibliának neveztek, hamar elkapkodták, úgyhogy még két újabb kiadás kibocsátása vált szükségessé rövid idő alatt (1892 – Eger; 1916-17 – Budapest). Tárkányi fordítása a nép bibliája lett.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/kep-es-magyar-irodalomtortenet-beothy-zsolt-3180/vallasi-es-nemzeti-harcok-kora-protestans-kor-antireformacio-kora-nemzetietlen-kor-34B3/26-a-xvii-szazad-vallasos-irodalma-szenci-molnar-albert-geleji-katona-istvan-kaldi-gyorgy-negyesy-laszlo-373E/kaldi-bibliaforditasa-376A/>

Káldi bibliafordítása

A bibliának még 1606-ban készült fordítását, melynek kézírata a budapesti egyetem könyvtárában található, elöljárói kívánságára több tudós szakértővel közölte, s maga még egyszer alaposan átdolgozta és az egyházi főhatóságok engedélyével 1626-ban Bécsben kinyomatta. Címe: *Szent Biblia. Az egész keresztyénségnek bé-vött régi deák bölteiből magyarra fordította a Jésus alatt vitézkedő társaságbeli nagyszombati Káldi György Pap.* Alakja ívrét. A kiadást Pázmány Péter »bőv költséggel«, Bethlen Gábor az említett ezer tallérral és a galgóci harmincad jövedelméből száz magyar forinttal segítette. A fordítás kétségkívül legjobb biblia-magyarításunk. Ha gyorsan készült is, a »nonum prematur«-t kétszer is bőven megérte s olyan gyökeres igazításokon ment át, hogy az első kidolgozás kéziratára alig lehet a nyomtatott szövegben ráismerni. Ballagi Mór véleménye szerint Káldi használta a régi magyar bibliát és Heltaiét, tehát a történeti folytonosságot fentartá. Fraknói pedig azt gyanítja, hogy Szántó (Arator) István XVI. századbéli híres térítő jezsuitának kéziratban megvolt, de a mi korunkra fenn nem maradt bibliafordítását használhatta Káldi. Az u. n. Vulgatát fordította, bő, tiszta és érett magyarsággal, meglepően könnyű folyású és numerózus mondatokban, melyek sokkal kedvesebben olvastatják magokat mint a Károli szövege. Érdekes az a támadás, melyet Káldi a Vizsolyi biblia ellen intéz, a szent bibliához csatolt *Oktató intésben a sz. Biblia felől*. Védi a kath. egyháztól elfogadott szentírás hitelességét, s vádolja Károlit, hogy nem az igaz bibliát adja a közönség kezébe, mert a szövegből elhagy, hozzátold, az értelmet csavarja. Káldi fordításának használatát Magyarországra nézve mindjárt Pázmány engedélyezte, s ez volt a magyar katolikusok hiteles szentírása egészen korunkig.

https://ppek.hu/konyvek/Gyurki_Laszlo_A_Biblia_foldje_A_magyar_bibliaforditasok_tortenete_1.pdf

Káldi György, Szent Biblia az egész kereszténységben bévött régi deák bötüböl magyarra fordította a Jézus alatt vitézkező társaságbeli nagyszombati Káldi György pap (Bécs 1626)

Káldi György protestáns családból származott. Ősei a Vas megyei Káld községben éltek. Káldi Nagyszombatban született 1572-ben. Működését világi papként kezdte, majd kanonoki javadalmát cserélte fel az egyszerű jezsuita rendtagsággal. Kezdetben ő is Erdélyben tevékenykedett, de Bocskai támadásakor menekülnie kellett. Ezután hosszú külföldi tartózkodás következett Káldi számára, s csak ezután tért újra vissza. Bibliafordítását Erdélyben kezdte el 1605. október 11-én, és Olmützben fejezte be 1607. március 25-én. A „Szent Biblia” megjelenésére azonban csak két évtized múlva került sor Bécsben 1626-ban. Addig Káldi többször is átvitotta fordítását.

Itt emlékezünk meg a katolikus magyar bibliafordítás másik nagy alakjáról, akinek fordítása elveszett, vagy legalább is tele van ma már megoldatlan rejtélyekkel.

Szántó (Arator) István fordítása

A kutatók kezdettől fogva töredékes nyomokra és a jezsuita rend hagyományára támaszkodva állítják, hogy a katolikus bibliafordítás első elkészítője Szántó Arator István volt. Devecserben született 1541-ben, és 1612. július 3-án Olmützben halt meg. Az ő munkáját részben átvette, részben folytatta a harminckét évvel fiatalabb rendtársa, Káldi György, az első teljes katolikus bibliafordítás készítője.

Szántó István levelezéséből 1574-től kezdve kísérhető nyomon a szentírásfordítás gondolata. Szántó egyetlen ránk maradt munkájának a „Refutatio Alcorani”-nak elején befejezett szentírásfordításról emlékezik meg. Ebből világos – állítják egyes kutatók –, hogy a szentírásfordítás Znióvárálján készen volt. Levelezéséből tudjuk, hogy 1599. február 13-án a rendfőnök Rómából felszólítja Szántót, hogy a bibliafordítás kiadása ügyében tárgyaljon a bécsi tartományfőnökkel. 1605-ben Bocskai hajdúi feldúlták a znióváráljai jezsuita rendházat és a romok között veszett Szántó negyvenévi munkája. Ebből a mondatból a kutatók azt következtették, hogy a romok között a szentírásfordítás is elpusztult, és Szántó Olmützben hatvanhároméves korában előlről kezdte a fordítást, és 1612-ben az Újszövetség fordítása közben érte a halál. Holl Béla, Adalékok a Káldi Biblia történetéhez c. tanulmányában azt fejtegeti, hogy Káldi oly gyorsan dolgozott, hogy munkája csak másoló tevékenység volt (pl. másfél hónap alatt az egész Újszövetség elkészült). Az első könyv befejezésétől egy év és öt hónap telt el, és Káldi elkészült a teljes kézirattal. Ezen idő alatt többször kellett Káldinak helyet változtatni a háborús támadások miatt, ezért munkája nem fordítás – állítja Holl Béla –, hanem másolás.

Káldi a szentírásfordítás szövegét kétszer is lemásolta és a másolatokat gondosan átvitotta. Egészen kézenfekvő, hogy a másolás alapjául Szántó István fordítása szolgált, amelyhez 1604-ben juthatott hozzá. A znióváráljai kolostor pusztulásakor Káldi már Erdélyben volt, nekilátott a másolásnak és javításnak. Egy év múlva Olmützben együtt volt már Szántó Istvánnal, és a másolás hátralévő részét vele egy fedél alatt fejezte be. A rendi névtárból ismeretes, hogy a magyar szentírásfordítás Szántó halála évében már a cenzorok kezében volt. Káldi tehát munkatársként szerepelt a közvélemény előtt, majd Szántó halála után annak szellemi örököse. A szerzői érdemet ez a kor és maga a rendi munkafegyelem is más szemmel tekintette,

mint mi. Ezenkívül Szántó halála után tizennégy év telt el a nyomtatott bibliafordítás megjelenéséig. Ezalatt az eredeti fordító érdemeit, úgy látszik, a kiadás körüli munkálatok háttérbe szorították.

Holovics Flórián, *Ki fordította a Káldi-féle Bibliát?* c. tanulmányában komoly érveket hoz fel a mellett, hogy Káldi fordította a Bibliát. Maga Káldi 9 alkalommal mondja, hogy ő fordította a Bibliát. Kiegészíti ezt az, hogy Káldi nem mulasztja el mások érdemét megemlíteni.

A Biblia elején Pázmány Péter, mint Magyarország egyházi főhatósága kifejezetten Kálditjelöli meg fordítóul. 1606. december 24-én Káldi Olmützbe ért, ahol ekkor Szántó a magafordításán dolgozott. A találkozásnak mi lett az eredménye? Mindkettő folytatta a maga munkáját, Káldi 3 hónapig, Szántó még öt és fél évig. Érthetetlen lenne, miért dolgozik Szántó

1605-től 1612-ig újra fordításon, ha az Káldinál már megvolt. Mindkettőben volt annyi szerzői önérzet, hogy nem fogadta el sajátjának a másik munkáját. Ebből nyilvánvaló az is, hogy Káldinál nem volt Szántó fordítása. Káldi fordításának „gyorsaságát” érthetővé teszi az, hogy először csak „nyers” fordítást készített, a javítást utólag végezte. Továbbá az is, hogy elsősorban a maga használatára készítette a fordítást, és akkor még nem gondolt a nyomtatásra.

Az akadályként emlegetett zaklatott 2 év meg éppen előmozdítója lehetett a fordításnak, mert a külső működés akadályoztatása miatt több időt szentelhetett erre a munkára. Mindezekből azt vonja le, hogy nincs érv, amelynek alapján el lehetne vitatni Kálditól az önálló fordítás érdemét.

Az ismertetett két tanulmány alapján illő megadni a tiszteletet Szántó Arator Istvánnak, aki Károlyival egyidőben dolgozott a bibliafordításon, de nem érthette meg munkája kinyomtatását. Káldi György fordítását így jellemzi Nemeskürty István: „Káldi György fordítása gondosan csiszolt, gördülékeny munka. Károlyi Gáspár – és még inkább Pesti Gábor – fordítása többnyire szebb, erőteljesebb, zamatosabb, de Káldi gördülékenysége már az újkor gondolkodásának hangulatát idézi. A mai olvasóhoz talán ez a fordítás került – értelmezés tekintetében – legközelebb.”

A Káldi Biblia kiadásának érdekessége, hogy a kinyomtatásához Bethlen Gábor, a református erdélyi fejedelem is hozzájárult. Ez a mű tehát a katolikus Pázmány Péter érsek, főkancellár és Bethlen Gábor református erdélyi fejedelem közös költségén látott napvilágot.

Káldi Szent Bibliáját ismételtelen újra nyomták 1732-ben, majd 1782-ben. Káldi György fordítását 1626-tól mintegy 200 évig használta változatlanul a katolikus egyház. 1790 körül azonban a prímás azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy Káldi bibliafordítását javítani kell-e, vagy inkább új fordítás volna-e megfelelőbb. A pozsonyi zsinat 1822-ben a fordítás átdolgozását határozta el. Ez a revízió kisebb részletmunkákkal kezdődött el: Végh István, Guzmics Izidor fordítottak le Káldi nyomán részleteket a Bibliából.

A teljes Biblia revízióját Szepeszy Ignác pécsi püspök felügyelete alatt végezték el többen. Ez a munka hat kötetben jelent meg Pozsonyban. Káldi régiességén nem sokat segített, s talán ehhez járult a bő terjedelem is, ami miatt nem vált közkeletűvé (1834-1835). A Szepesi féle átdolgozást újabb átdolgozás követte: Szabó József esztergomi áldozópap átdolgozása 1851-ben jelent meg.

Tárkányi Béla Szepesi revízióját is figyelembe véve javította ki Káldi fordítását. Nyelvének simasága, költői hajlékonysága jellemzi. Káldi-Tárkányi fordításnak is nevezik. Háromszor ismegerjelt: 1862-65; 1892; 1915-16.

<http://itk.iti.mta.hu/megjelent/2023-3/koos.pdf>

Koós Balázs

„...az igaz Bibliának fordításához kezdettem...”

Melyik Bibliát fordította le Káldi György 1605-1607-ben? (részlet)

Káldi György bibliafordítása

2026-ban lesz négyszáz éve annak, hogy az első magyar nyelvű, teljes, katolikus szentírásfordítás nyomtatott kiadása megjelent.¹ Káldi György Bibliájának jelentőségét aligha lehet túlbecsülni. Többször megújított szövegét évszázadokon át, egészen a 20. századközepéig mintegy hivatalos fordításként használták a katolikusok Magyarországon, hatása a magyar nyelv fejlődésére a református Károlyi-féle fordításhoz mérhető. Ha az évfordulóhoz közeledve számba vesszük az elmúlt mintegy kétszáz év Káldi-kutatásának eredményeit, sajátos helyzettel szembesülünk.² Bár egyedülállóan bőséges kéziratost forrásanyag maradt fenn, illetve került elő szerencsés módon az elmúlt évtizedekben, még sincs a mai napig megnyugtatóan lezárt válasz néhány lényeges kérdésre. A legvitatottabb és voltaképp máig megoldatlan dilemmát a szerzőség megállapítása jelenti. Időről időre a kutatás megkérdőjelezi Káldi fordítói szerepének kizárólagosságát, és feltételezi, hogy munkájához ő vagy az ellenőrzést végző cenzorok más fordítás(oka)t is felhasználhattak.³ Nehezíti a tisztánlátást, hogy a történeti forrásokban ellentmondások vannak, a kéziratok szisztematikus feltárása pedig még nem történt meg. A szakirodalom újraolvasása után arra a következtetésre jutottam, hogy az apró betűs, áthúzásokkal, átírásokkal, betoldásokkal többször átjavított kéziratok szövegváltozatainak időrendi szétválogatása és betűhű átírása – azaz kutathatóvá tétele – érdemi, talán végleges válaszokat eredményezhet a felmerült kérdésekre. Természetesen a teljes Szentírást tartalmazó eredeti kéziratnak csak az előkerült nyomdai kézirat töredékekkel párhuzamos, azaz a szövegfejlődés végigkövetése szempontjából releváns részeit célszerű ily módon feldolgozni (egyelőre). Szerencsére a töredékek elegendő szövegterületet fednek le a Szentírás különböző könyveiből ahhoz, hogy általános érvényű megállapításokat tehessünk.

Káldi György Rómában

Az ifjú szerzetes, Káldi György 1598 májusában érkezett az Örök Városba, hogy megkezdje a noviciátust, éppen abban az évben, amikor ugyanott a hivatalos Vulgata harmadik – utóbb végső változatnak bizonyuló – javítását közreadták. Ennek előszava ismételten figyelmeztet a szöveg normatív és kötelező jellegére.

Bizonyára nem került el Káldi figyelmét a következő évben (1599) kiadott ügynevezett Wujek-Biblia hányatott sorsa. Káldi rendtársa, Jakub Wujek jezsuita atya – aki az erdélyi rendtartomány megszervezője és a kolozsvári jezsuita akadémia első rektora volt – 1584-ben hivatalos megbízást kapott a Szentírás lengyel nyelvre

fordítására. Az Újszövetség 1593-ban jelent meg, majd hamarosan a teljes Biblia is elkészült. Csakhogy a fordítás a Leuveni Biblia és az úgynevezett Antwerpeni Poliglott Vulgata-kiadásának szövegén alapult, ezért azt az 1592-ben hivatalossá nyilvánított VIII. Kelemen-féle Vulgatóhoz kellett igazítani. Az Újszövetség 1594-ben – immár átjavítva – ismét megjelent, a teljes bibliafordítást azonban csak Wujek halála után, 1599-ben adhatták ki, miután egy bizottság többéves munkával összevetette az időközben revideált latin szöveggel. Káldi a római egyetemi tanulmányok befejezése után három évvel, 1605-ben kezdett fordítani. „...az igaz Bibliának fordításához kezdettem...” – írja Bibliájának első kiadásához csatolt Oktató intésében. Szándéka kezdettől fogva az volt, hogy közreadja az „igaz Bibliát”. „Igaz Biblián” akkor már nem egyszerűen a Vulgátát, hanem a hivatalosan autentikusnak nyilvánított és pápai tekintéllyel közreadott Vulgata-szöveget értették Rómában. Nagyon valószínű tehát, hogy a római tapasztalatok Káldit aggályosan és kizárólagosan a hivatalossá nyilvánított szöveg használatára kötelezték a fordításában, sőt az is elképzelhető, hogy megismerve a Vulgata szövegének autenticitása körüli küzdelmek jelentőségét, már Rómában megszületett benne az elhatározás, hogy ha lehetősége lesz rá, magyar nyelvre fordítja az „igaz Bibliát”.

A nagyszombati katalógus és a sellyei bibliák

A nagyszombati jezsuita kollégium legrégibb fennmaradt katalógusa (1632) tanúsítja, hogy a 16. századi jelentős Vulgata-kiadások Magyarországra is eljutottak.